

VISIEDOCUMENT VONKC VOOR CURRICULUM. NU:
DANS

Vooraf

De essentie van dans is beweging. Dans geeft kinderen en jongeren de mogelijkheid zich te uiten en te ontwikkelen in een fysieke, kunstzinnige taal. In dans worden de elementen muziek, ruimte en dynamiek bijeengebracht. Daarbij is altijd sprake van een samengaan van bewegen en beleven. Dansen is een complex samenspel van hoofd, lichaam en hart, waarbij het lichaam wordt gebruikt als instrument om vorm te geven aan ideeën, ervaringen en gevoelens. Mensen van alle leeftijden, in alle bevolkingslagen en in alle culturen komen in aanraking met dans, als toeschouwer en/of als beoefenaar. Dans is aanwezig in vrijwel ieders leven.

Er is een groeiende maatschappelijke aandacht en waardering voor dans nu dans naast hogere kunst ook meer mainstream is geworden. Dit vertaalt zich in een toename van het aantal dansbeoefenaren, in het formele en in het informele circuit en dwars door alle bevolkingslagen heen. Dit hangt ondermeer samen met de toegenomen culturele diversiteit van de samenleving en de grotere zichtbaarheid van cultuurstromingen als urban dance en street dance. Via youtube en andere social media vindt snelle verspreiding plaats. Wedstrijdprogramma's op televisie als 'So you think you can dance' zorgden ervoor dat dans niet alleen meer 'iets voor meisjes' is, maar dat ook jongens zich gingen interesseren voor dans als een aansprekende, eigentijdse uitdrukkingvorm. De groep die danst is kortom groter en diverser geworden. Dans heeft zich breder en dieper genesteld in de leefwereld van kinderen en jongeren en overspant zo barrières van cultuur en etniciteit. Door deze toegenomen betekenis van dans voor persoonlijke, culturele en maatschappelijke vorming van individuen is ook de relevantie van de danspraktijk in het onderwijs aan verandering onderhevig.

In danslessen op school leren leerlingen in een creatief proces van ontdekken, onderzoeken en het maken van eigen danscomposities en dansimprovisaties vorm te geven aan ervaringen, gevoelens en ideeën. Ze leren daarnaast bestaande dansen na te doen en deze te beschouwen op aspecten als stijl, patroon, cultuur, traditie. En ze leren door te kijken naar en te praten over dans te verwoorden wat dans oproept aan emoties, betekenis en gevoel van schoonheid.

Dans staat daarnaast in het onderwijs niet op zichzelf. Zeker met de andere kunstvakken muziek, drama en beeldende kunst en vormgeving is er een directe verbinding, in de zin dat ze methodisch en didactisch een aantal overeenkomsten delen met grote meerwaarde voor elkaar, zowel inhoudelijk als artistiek. Maar ook met de andere leergebieden zijn er raakvlakken en samenhangen, meestal rond de inhoud of betekenis van een onderwerp of vraagstuk. Dit zijn belangrijke bronnen van verdieping en verbreding van de eigen danstaal. En omgekeerd, heeft de inzet van vakspecifieke kennis en vaardigheden van het vak dans in andere leergebieden een nuttige vakoverstijgende meerwaarde. Het leert leerlingen vanuit meerdere perspectieven een vraagstuk, een thema, of een idee verkennen en onderzoeken. Dit transdisciplinair of vakoverstijgend leren, zowel binnen het domein van de kunstvakken als daarbuiten, draagt met de inzet van de vakspecifieke didactiek van dans bij aan een diepere en meer intrinsieke verwerking van de leerinhoud van andere domeinen.

Zo is dans in de educatieve context bedoeld, namelijk van, over en door te leren en op die manier bij te dragen aan de doelen van het toekomstig funderend onderwijs: persoonsvorming, maatschappelijke vorming en kennisontwikkeling. Tegen deze achtergrond beschrijft de kunstvakvereniging VONKC hoe het vakgebied dans kan bijdragen aan de realisatie van de doelen in het kader van Curriculum.nu: - bevordering van samenhang in het onderwijs, - terugdringing van de overladenheid van het curriculum en - een meer stabiele en heldere opdracht aan scholen.

1. Hoofdpijnen en stand van zaken

- Het vakgebied dans vormt samen met de kunstdisciplines muziek, beeldende kunst, drama en cultureel erfgoed het leergebied kunstzinnige oriëntatie primair onderwijs. Samen geven ze uitvoering aan de drie door de overheid voor dit leergebied geformuleerde Kerndoelen.¹ Dans in het basisonderwijs wordt gegeven door groepsleerkrachten, vakleerkrachten of vakexperts van culturele instellingen en komt voor in twee varianten: 1- de school biedt dansactiviteiten in de vorm van kortdurende of structurele projecten en 2- de school biedt structureel dansonderwijs aan in een doorlopende leerlijn door groepsleerkrachten en/of vakdocenten. Dit visiedocument handelt vooral over variant 2.
- In de onderbouw van het voortgezet onderwijs gelden voor het vak dans vijf globale kerndoelen. Deze zijn gericht op een brede oriëntatie op kunst en cultuur en benadrukken het gemeenschappelijke en het gelijkwaardige van de verschillende kunstvakken. Ze gaan kort gezegd over de vaardigheden produceren, presenteren, beleven, verslagleggen en reflecteren.²
- In de bovenbouw van havo/vwo is het vak dans onderdeel van het examenprogramma Kunst 'Nieuwe Stijl', waarin het multidisciplinair kunsttheoretisch vak Kunst Algemeen gecombineerd wordt met het praktijkdeel van de discipline dans. Daarnaast is met ingang van het studiejaar 2017/2018 voor alle leerlingen een nieuw programma CKV van start gegaan.
- De relevante vakkennis voor het vakgebied dans is vastgesteld in de kennisbasis Dans en Drama voor het Pabo-onderwijs. Op dit moment wordt gewerkt aan een herziening. Implementatie wordt verwacht met ingang van het studiejaar 2019/2020.
- Voor het voortgezet onderwijs is de leerinhoud van het vak vastgelegd in de Kennisbasis bachelor docent Dans.³ Hierin is de kennis beschreven die door de opleiders wordt beschouwd als gemeenschappelijk en noodzakelijk voor de leraar dans die op basis daarvan bevoegd is les te geven in het vak dans in het primair en voortgezet onderwijs, in Kunst (algemeen) en CKV.
- Om basisscholen te helpen hun inzet op het gebied van kunst- en cultuuronderwijs te versterken is in 2012 gestart met het Cultuur met Kwaliteit-programma, dat een looptijd heeft tot 2020. Een belangrijke nevenopbrengst hiervan is het Leerplankader Kunstzinnige Oriëntatie van de SLO en de hiervan afgeleide leerlijnen voor de afzonderlijke kunstdisciplines, waaronder die van dans. Voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs is geen vergelijkbaar leerplankader beschikbaar.

1.1 Essentie van het vak dans: productie, receptie en reflectie

De specifieke eigenheid van het vakgebied dans wordt gevat met het begrip beweging. Dansen zonder te bewegen bestaat niet. Dans in de educatieve context van po en vo rust in essentie op drie begrippen: productie, receptie en reflectie. Deze bepalen in onderlinge samenhang de lesinhoud. De begrippen krijgen in het dansonderwijs gestalte in verschillende handelingen of activiteiten, namelijk dansen, dans beschouwen, ontwerpen/vormgeven en presenteren. Deze activiteiten wisselen elkaar af en vullen elkaar aan. In dit proces zijn de leerlingen afwisselend productief (ze zijn zelf actief), receptief (ze kijken naar) en reflectief (ze denken en praten over wat ze zien en doen).

1.1.a. Essentie van het vak dans in het primair onderwijs

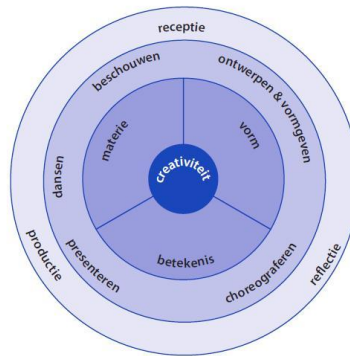
Hoe op basis van de drie kernelementen productie, receptie en reflectie in het primair onderwijs invulling wordt gegeven aan het dansonderwijs, wordt uitgewerkt in de Kennisbasis Dans en Drama voor de Pabo. Dit is een cirkelmodel dat in de kern bestaat uit de productcomponenten materie, vorm en betekenis, het zogenaamde MVB-model. Toepassing van dit model in een les houdt in dat een thema of onderwerp procesmatig uitgewerkt wordt en resulteert in een product (dans). In de

¹ KD 54: De leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen uit te drukken en om ermee te communiceren. KD 55: De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren. KD 56: De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

² Concretisering van de kerndoelen kunst en cultuur, SLO, 2007.

³ Vastgesteld in 2008 en qua competentieprofielen herzien in 2011.

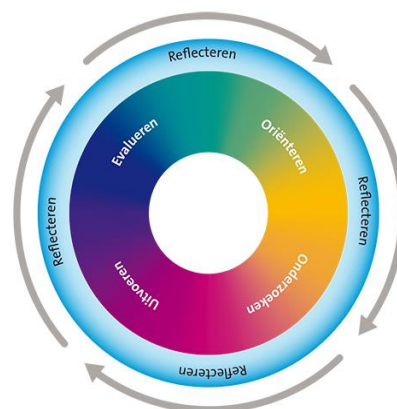
presentatie van dit product moet de persoonlijke verbinding met het thema of onderwerp zichtbaar worden.⁴

Figuur 1: Pabo kennisbasis dans⁵

Materie gaat over het gebruik van bewegings- en uitdrukkingsmogelijkheden van het lichaam, zoals coördinatie, spierbeheersing, oriëntatie in de ruimte, verfijning en nuancering van eigen bewegingen. Onder materie horen begrippen als: het lichaam als instrument, ordeningen in het gebruik van ruimte, tijd en kracht en danskwaliteiten, zoals bijvoorbeeld krachtig stampen of licht zweven. Vorm verwijst naar vormgevingsprincipes zoals herhaling, contrast, articulatie, frasering. Hierbij gaat het om een bij de inhoud passende vorm. In de vormgeving wordt onderscheid gemaakt tussen fysieke, beeldende, dramatische en muzikale dans. Zo is bij dans vanuit een muzikale invalshoek de muziek de basis voor de beweging.⁶ Ook dansante dramaturgie (spanningsopbouw) is een onderdeel van vorm. Betekenis richt zich op het in dans vormgeven van de persoonlijke verbinding met een emotie, een intentie, een onderwerp of thema. Hierdoor krijgt de dans zeggingskracht.

Binnen het MVB-model staat de C van creativiteit in het midden. Mede door het CMK-programma is er in het huidige kunstonderwijs een sterke beweging om de leeractiviteiten aan te sturen als een creatief proces, gericht op het ontwikkelen van de creatieve competenties van leerlingen, ook wel het creatief vermogen genoemd. Daarbij gaat het om het aanleren van een nieuwsgierige, onderzoekende, zelfsturende leerhouding, om het ontwikkelen van vaardigheden voor het ontdekken van eigen manieren om tot nieuwe vragen en/of oplossingen te komen

Figuur 2: SLO Leerplan KO

⁵ Heijdanus- de Boer, E., Van Nunen, A., Valenkamp, A. (red). (2014). *Dans!, Praktisch handboek voor het basisonderwijs*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, p. 69.

⁶ Idem, p. 210.

Zie bijvoorbeeld figuur 2 met het SLO leerplankader waarin het creatief proces uitgewerkt is in vier opeenvolgende fases: oriënteren, onderzoeken, uitvoeren en evalueren.

Reflecteren is een wezenlijk onderdeel van iedere fase in het proces. Het beoogt leerlingen te stimuleren na te denken over de eigen keuzes, over de zeggingskracht van de eigen dans, mede in relatie tot de dansen van anderen, waaronder ook die van professionele dansbeoefenaars. Er zijn meerdere zienswijzen over hoe zo'n creatief proces kan worden aangestuurd. Maar in de kern is er eensgezindheid dat het gaat om een non-lineair cyclisch proces, dat gefaseerd en gestructureerd verloopt.

Hoe dit gebeurt wordt mede bepaald door het discipline-eigene van een kunstvak. Zo zal dans in het onderwijs altijd elementen van het creatief proces bevatten maar daarbij streven naar een goede samenhang tussen reproductie en productie, tussen leerproces en creatief proces. In de oriëntatiefase verkennen leerlingen het onderwerp of het thema van de dans. Als invalshoek kan hierbij gebruik worden gemaakt van een vraagstuk, een idee of een aspect uit een ander vak - een kunstvak of een algemeen vak. Ook kan deze fase bestaan uit het kijken naar (professionele) dans of uit het aanleren van een bestaande dans.

In de onderzoeksfase kan gekozen worden voor improvisatie maar ook kan er geëxperimenteerd worden met bestaand dansmateriaal. De essentie is dat spelen met en vinden van (nieuwe) dansbewegingen tijdens de onderzoeksfase een complex samenspel is van lichaam, gevoel en (associatieve) gedachten. In de toepassingsfase gaan de leerlingen convergeren, ze maken meer persoonlijke keuzes. Dit kan vorm krijgen in o.a. gestructureerde improvisaties en composities. Ze doen dit alleen of in groepjes en kijken daarbij tevens naar de werkstukken van anderen. Tijdens de evaluatie vertellen ze elkaar wat ze hebben gezien en wat hun ervaring en beleving daarbij was. Dit kan behalve verbaal ook in houding en beweging plaatsvinden. Zeker bij jongere leerlingen laat de betekenis van dans zich niet zomaar in woorden uitdrukken. Naarmate leerlingen beter kunnen benoemen welk dansmateriaal ze toepassen in hun dans 'als danser' en hoe ze dit doen 'als choreograaf', leren ze bewust te kiezen en het dansmateriaal vorm en betekenis te geven.

Een systematische en beredeneerde lesopbouw gericht op de ontwikkeling van het creatief vermogen van leerlingen, kan niet zonder de formulering van heldere streefdoelen, afgestemd op de ontwikkelingsfase van de leerling -onderbouw, middenbouw en bovenbouw-. Om basisscholen en leerkrachten daarvoor een handvat aan te reiken zijn door SLO en vele anderen, mede in het kader van het CMK-programma - vakspecifieke leerlijnen voor het vak dans ontwikkeld. Dit helpt de leerkracht bij de vraag: 'wat wil ik aan het einde van de les bereikt hebben, wat is het thema van de les en welke informatie, materialen en didactiek pas ik daarbij toe, en op welke manier past de betreffende les in een lessenserie en/of een leerplan van groep 1 tot groep 8 dat rekening houdt met achtergrond en ontwikkelingsniveau van de leerlingen'. Zie link met voorbeeld over een competentiegericht creatief proces in de voorbeeldles 'Heela' voor groep 4 en 5 uit *Dans! Praktisch handboek voor het basisonderwijs*.⁷

De constatering van VONKC is dat op basis van de kennisbasis dans, aangevuld met alle inspanningen van de afgelopen jaren op het gebied van leerlijnen en SLO-leerplankader, er in potentie een goed integraal inhoudelijk en didactisch fundament is gelegd voor het vak dans in het basisonderwijs. De ervaring is echter –mede gebaseerd op de Monitor Cultuuronderwijs in het primair onderwijs 2015/2016 - dat de kwaliteitsimpuls die hiermee aan het vak dans is gegeven maar moeizaam doordringt in het basisonderwijs.⁸ Het ontbreekt scholen veelal aan visie, middelen en vooral bekwaamheid om daar uitvoering aan te geven. Dit raakt het vak dans meer dan de andere kunstvakken. Slechts 6% van de scholen meent 'in grote mate bekwaam' te zijn om les te geven op het gebied van dans/beweging. 30% acht zich 'geheel onbekwaam'.⁹ Dit gebrek aan deskundigheid van leerkrachten, ook wel aangeduid met het begrip handelingsverlegenheid, ondermijnt het draagvlak

⁷ Heijddanus- de Boer, E., Van Nuenen, A., Valenkamp, A. (red). (2014). *Dans!, Praktisch handboek voor het basisonderwijs*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, p. 187.

⁸ Kruijer, J., Hooijer, K., Beekhoven, S., Kieft, M. & Bomhof, M. (2016). *Monitor Cultuuronderwijs in het primair onderwijs en programma Cultuureducatie met kwaliteit (Peiling 2015/16)*. Utrecht: Sardes en Oberon.

⁹ Idem.

voor dans in scholen, zo blijkt. Ook het tekort aan goede leermiddelen en materialen en de grote druk op de beschikbare onderwijstijd remmen inspanningen om het dansonderwijs binnen scholen op een hoger plan te tillen.¹⁰ Hoewel de uitvoeringspraktijk in scholen verschilt, geldt gemiddeld genomen dat veel leerlingen via het onderwijs niet of nauwelijks kunnen kennismaken met de mogelijkheden van dans en dus niet in de gelegenheid zijn te ontdekken of de taal van de dans als uitingsvorm bij ze past. De verantwoordelijkheid voor wat leerlingen op het gebied van dans – en kunstvakken in het algemeen - krijgen aangeboden, wat ze op het eind van de basisschool moeten kennen en kunnen en hoe en of er beoordeeld wordt, ligt nu (te veel) bij de afzonderlijke scholen. De verschillen in aanbod en niveau van de kunstvakken - waaronder dans - hinderen ook de aansluiting en doorgaande lijn met het voortgezet onderwijs

1.1.b. Essentie van het vak: onderbouw voortgezet onderwijs

Gemiddeld wordt in (de onderbouw van) vo-scholen drie uur per week besteed aan de kunstvakken. In verhouding tot de vakken muziek en beeldende kunst en vormgeving is het vak dans mager vertegenwoordigd op vo-scholen. 18% van de scholen biedt het vak aan in het eerste jaar. Een kleiner percentage (9%) biedt dans aan als keuzevak in de onderbouw en een nog kleiner percentage scholen (4%) biedt het vak aan als eindexamenvak. De essentie van het vak dans in het voortgezet onderwijs verschilt niet wezenlijk van dat in het primair onderwijs. Het berust eveneens op het idee van samenhang tussen productie, receptie en reflectie (zie hierboven). Vergelijkbaar met het po is het streven het dansonderwijs in te richten als een creatief proces, gericht op ontwikkeling van het creatief vermogen van leerlingen. En net als in het po is de intentie om te werken met doorlopende leerlijnen en streefdoelen. Het spreekt voor zich dat leraren dans in het voortgezet onderwijs via de kunstvakopleidingen hiervoor beter zijn toegerust dan de groepsleerkrachten in het primair onderwijs die generiek zijn opgeleid. Veel meer dan groepsleerkrachten in het basisonderwijs zijn zij door hun opleiding artistiek en didactisch getraind om hun vak in te richten als een competentiegericht creatief proces. Hoog op de agenda van de kunstvakken in het voortgezet onderwijs staat eveneens het streven naar meer vakoverstijgend onderwijs, zowel tussen de kunstvakken als in samenhang met de kennisvakken. Bij de laatste kerndoelenherziening in 2006 is met de vijf algemeen geformuleerde kerndoelen beleidsmatig bewust ruimte gecreëerd voor scholen om de 'vaak losse, zelfstandige kunstvakken' vanuit een overkoepelend, breed leergebied aan te bieden en daarbij als school eigen keuzes te kunnen maken.¹¹

De vraag is wat in de praktijk van de dag de stand van zaken is in vo-scholen op het gebied van vakoverstijgend, proces- en competentiegericht kunstonderwijs. Uit de Cultuurmonitor 2017, met de laatste peiling van de kwaliteit van het cultuuronderwijs¹² in het vo, rijst een gemengd beeld op.¹³ Het deel dat betrekking heeft op het enquête-onderzoek, toont dat het onderwijs in de kunstvakken nog steeds sterk vakgericht is. Ook laat het zich aanzien dat, afgaand op beoordelingswijzen en beoordelingscriteria, meer gelet wordt op het eindproduct, artistiek en technisch, en relatief minder op het creatief proces dat leerlingen hebben doorlopen. Wat betreft het gebruik van doorlopende leerlijnen is van de kunstvakken het beeldend onderwijs het verst gevorderd. Twee derde van de scholen werkt met een opbouw in niveaus van competenties. Bij dans is dit nog nauwelijks ontwikkeld. Slechts 6% van de scholen werkt met een opbouw in streefcompetenties wat laag is, ook vergeleken met muziek en drama waar dit percentage resp. 39% en 18% is.

¹⁰ Dat geldt overigens het hele cluster kunst en cultuur. Op minder dan de helft van de basisscholen is er onder leerkrachten een groot draagvlak voor het leergebied kunst en cultuur.

¹¹ Viola van Lanschot e.a., *Kunst en Cultuur Vakspecifieke Trendanalyse*, SLO, 2015, p.11.

¹² Onder cultuuronderwijs wordt al het formele funderend onderwijs over en aan de hand van kunst en erfgoed verstaan. Het betreft in het primair onderwijs in ieder geval het leergebied Kunstzinnige oriëntatie. In het voortgezet onderwijs betreft het in ieder geval het leergebied Kunst en Cultuur in de onderbouw, het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming en de kunstvakken in de bovenbouw van vmbo, havo en vwo. Zie: OCW (2012). *Bestuurlijk kader Cultuur en Onderwijs* (2012), p. 1.

¹³ Kieft, M., Grinten, M. van der, Damstra, G. Wijs, F. de, Kruijer, J., Hoogeveen, K. & Hoogenboom, A. (2017). *Monitor cultuureducatie voortgezet onderwijs 2017*. Utrecht: Sardes en Oberon.

De verdiepende interviews met relatief veel koplopers als het gaat om kunstonderwijs, bevestigen dat het organiseren van vakoverstijgend onderwijs nog aan het begin staat. Het vindt vooral plaats binnen de kunstvakken, en dan nog meestal in de vorm van projecten. Met andere vakken buiten de kunsten komt dit nog maar mondjesmaat plaats. Wel is er de ambitie meer te willen doen aan integratie van vakinhouden, zeker bij de technasia waar de didactiek van O&O (onderzoekend en ontwerpend leren) gelijkenis heeft met de didactiek van het creatief proces. Leraren en ook leerlingen verwachten dat vakkenintegratie het onderwijs betekenisvoller maakt. Dat realisatie achterblijft bij de wens en ambitie van meer vakoverstijgend onderwijs werd in de Monitor Cultuureducatie 2015/2016 toegeschreven aan het ontbreken van de juiste condities in de school. Budget, tijd en inhoudelijke ondersteuning schieten vaak tekort wat het lastig maakt draagvlak en enthousiasme bij collega's te organiseren voor het gezamenlijk ontwerpen van geïntegreerd onderwijs.¹⁴ Wel lijken de geïnterviewde scholen een stap verder dan de gemiddelde scholen als het gaat om aandacht voor het creatief proces, zeker naarmate leerlingen verder komen, en reflectie, creativiteit, originaliteit, je zelf durven uiten en blootgeven naar de mening van deze scholen belangrijkere waardes worden. Een aantal scholen wijst daarbij expliciet op het belang van een open, onderzoekende didactiek: het geven van open opdrachten, leerlingen uitdagen en als docent meer vragen te stellen dan antwoorden te geven. Dit leidt bij deze scholen eveneens tot een heroriëntering op aspecten en criteria van beoordelen.

De constatering van VONKC is dat als het gaat om het op schoolniveau ontwikkelen van samenhangend, competentie- en procesgericht onderwijs op het gebied het vo gemiddeld genomen schoorvoetend voortgang wordt geboekt. Daar staat tegenover dat het aantal Cultuurprofiel scholen en vergelijkbare voorlopers in aantal lijkt toe te nemen. Het vak dans profiteert hier ongetwijfeld van omdat deze scholen vaker dans in hun onderwijsaanbod opnemen dan de gemiddelde vo-school die zich niet expliciet als kunst- en cultuurschool profileert. Deze scholen zijn alleen al hierdoor een nuttige voorhoede en leveren met hun investeringen in experiment en onderzoek op het gebied van vernieuwend kunstonderwijs good practices voor andere scholen. Dat neemt niet weg dat voor VONKC de zwakke vertegenwoordiging van dans in het vo-kunstonderwijs een punt van zorg is. Afgezien van het feit dat dit leerlingen belemmert zich breed in de kunstvakken te oriënteren, daarover kennis op te doen en hun talent en affiniteit te verkennen, is ook vanuit het oogpunt van samenhangend en doorlopend onderwijs de ongelijke vertegenwoordiging van de kunstvakken een gemis. Te veel rusten de kunstvakken en ook het vak dans in de onderbouw van het vo op de keuzes en inzichten van scholen en leraren. Met name de visie van de school en de inzet van kunstvakdocenten, hun beschikbaarheid, deskundigheid en enthousiasme, zijn dan doorslaggevend voor de aard en kwaliteit van het kunstvakaanbod op een school. Dit kan het onderwijs zowel krachtig als kwetsbaar maken, en heel divers als het gaat om de uitvoeringspraktijk.

1.2 Verhouding dans - leergebied kunstzinnige oriëntatie / kunst: bijdrage en visie

De kunstdisciplines leveren samen en elk afzonderlijk een unieke bijdrage aan de doelen van het onderwijs in het basis- en voortgezet onderwijs. De kunstvakken hebben in eerste instantie een doel in zich (intrinsiek), om leerlingen in aanraking te brengen met kunst en cultuur, om hun persoonlijke ontwikkeling te stimuleren en voor talentontwikkeling. Het onderwijs in deze disciplines is anders dan het onderwijs in het merendeel van de andere vakken, namelijk experimenterend, onderzoekend, analyserend, creërend en reflecterend. Leerlingen leren artistieke vaardigheden en technieken om te ontwerpen en deze ontwerpen planmatig en veilig uit te voeren. Dit leren heeft de vorm van een creatief proces, het stapsgewijs leren vormgeven van de eigen verbeelding om zo meer idee te krijgen van de eigen identiteit en de eigen persoonlijkheid.¹⁵ De bijzondere toevoeging van dans is de lichamelijke: de inzet van het lichaam en lichaamsbeweging om de wereld actief te onderzoeken en te ervaren en je daarin kunstzinnig en fysiek uit te drukken.

¹⁴ Sardes en Oberon, Monitor Cultuuronderwijs Voortgezet onderwijs 2015.

¹⁵ Viola van Lanschot e.a., *Kunst en Cultuur Vakspecifieke Trendanalyse*, SLO, 2015, p. 7.

Deze uitgangspunten - mede gevoed door de Kennisbases voor de kunstvakken en het Leerplankader Kunstzinnige Oriëntatie voor het primair onderwijs - hebben een heldere gemeenschappelijke taal opgeleverd voor de vier kunstdisciplines. Die omvat zowel de artistieke en pedagogisch-didactische benadering (met de aandacht voor het creatief proces) als de streefcompetenties waarmee gewerkt wordt (kennis, vaardigheden en attitudes). Ondanks verschillen - samenhangend met de specifieke eigenheid van de afzonderlijke kunstvakken -, is de gemeenschappelijkheid die de kunstvakken delen er minder met cultureel erfgoed.

In het denken over toekomstig onderwijs en in de terminologie van Curriculum.nu wordt gesproken over het Leergebied Kunst en Cultuur. De twee pijlers kunst en cultuur zijn weliswaar nauw verbonden, maar hun gerichtheid in het onderwijs loopt sterk uiteen, zowel vakinhoudelijk als didactisch: de een - cultuur - is meer cognitief, gericht op de ontwikkeling van het reflectief vermogen, de ander - kunst - is meer actief, creërend en procesgericht, gericht op het creatief vermogen.¹⁶ Om die reden meent VONKC dat het goed is om:

- Onderscheid te maken tussen de pijler kunst die de kunstdisciplines en hun onderlinge samenhang omvat, en het vakoverstijgend begrip cultuur dat naast de kunstvakken ook in vele leergebieden op school kan worden teruggevonden. De pijler cultuur is dan ook een breder gebied dan het leergebied van de kunstvakken en betreft behalve cultureel erfgoed, als onderdeel van Oriëntatie op jezelf en de wereld al het overstijgende onderwijs waar (aspecten van) cultuur het onderwerp vormen.
- De verschillende kunstdisciplines in de pijler kunst samen te vatten in het Leergebied Kunst. Voordeel van een duidelijkere profilering en afbakening van zo'n kunstdomein is dat het afstemming en samenhang vereenvoudigt, zowel binnen de kunsten als tussen de kunsten en andere vakken. Dit impliceert tevens dat er een nieuw kader nodig is voor hoe de pijlers kunst en cultuur zich in het onderwijs en in de lessen tot elkaar verhouden. Zie hiervoor ook het gezamenlijke visiedocument van de vier vakverenigingen.

2. Wat is de gewenste positie van dans over tien jaar?

De vraag naar de toekomst van het vak dans is direct verbonden met de toekomst van het onderwijs. De gedachte van Curriculum.nu is leerlingen zo toe te rusten dat ze zich als persoon en in een later beroep kunnen verhouden tot de snelle veranderingen in de samenleving. Bovendien dienen zij een rol te kunnen spelen in het doorgronden en oplossen van de complexe vraagstukken zoals deze zich nu reeds op allerlei terreinen van samenleving aandienen. Centraal staat de gedachte dat de toenemende samenhang en complexiteit van allerlei vraagstukken vraagt om geïntegreerde analyses en benaderingen, en dat het samenvoegen, wegen, vergelijken van vakspecifieke kennis uit verschillende disciplines leidt tot zowel betere vragen als adequatere oplossingen. Vertaald naar het toekomstig onderwijs betekent dit een heroverweging van de huidige discipline- en vakgerichte structuur en een streven naar nieuwe vormen van onderwijs met een meer vakoverstijgend, samenhangend karakter. Het eigen maken van deze wijze van benaderen van problemen en vragen, en het kunnen functioneren in omgevingen waar samenwerking en uitwisseling tussen disciplines centraal staat, accentueert ook andere vaardigheden van een persoon. In dit verband wordt gesproken over het belang van 21ste eeuwse vaardigheden: creativiteit, samenwerken, kritisch denken, digitale geletterdheid en zelfregulering, communiceren, sociale en culturele vaardigheden en probleemoplossingsvaardigheden.

Tegen deze achtergrond kijkt VONKC naar de plaats en inhoud van het vak dans in po en vo over tien jaar. Als eerste heeft dans een eigenstandige waarde in het onderwijs, in de zin dat het dansonderwijs –zoals hierboven vermeld – door de aansluiting bij de leefwereld van kinderen en

¹⁶ Dit leeraspect maakt deel uit van Kunstzinnige oriëntatie in primair onderwijs en van de leergebieden Kunst en cultuur in voortgezet onderwijs, als sprake is van een verbinding van cultureel erfgoed met de kunstbeoefening en de reflectie op de kunsten (en de cultuur), nu en in het verleden. Zie: Hagenaars, P., Vreede, M. de, Regt, P. de & Faber, P. (2014). *Erfgoededucatie in het primair onderwijs, een verkenning*. Utrecht: LKCA.

jongeren, leerlingen in staat stelt van en over zichzelf, evenals over de ander en de wereld – met zijn tradities, gewoontes, kunst en cultuur in heden en verleden – te leren.

Van grote waarde ook, zowel voor de persoon, als voor de samenleving en de economie, is de vroegtijdige signalering en degelijke (voor)opleiding van potentieel danstalent. Het is deze leerinhoud van de discipline dans, in combinatie met de vakeigen (en kunsteigen) didactiek - het leerproces ingericht als creatief proces -, die in de kern de verbinding legt met het toekomstig onderwijs en de relevante 21ste eeuwse vaardigheden, in het bijzonder wat betreft probleemoplossen, creativiteit, kritisch denken, communiceren en sociale en culturele vaardigheden.

De vakspecifieke kennis en vaardigheden van het vak dans zijn daarnaast betekenisvol samen te voegen met leerinhouden van andere vakken en leergebieden. Verschillende invalshoeken zijn daar bij mogelijk zoals onder punt 3 nader wordt toegelicht. De weg naar dwarsverbindingen tussen het vak dans en andere vakgebieden, zowel binnen als buiten de kunstvakken, wordt eenvoudiger nu ook andere disciplines de waarde van een meer onderzoekende en exploratieve manier van leren beginnen te erkennen.

VONKC meent dat het vak dans met de ingezette koers naar competentie- en procesgericht onderwijs in principe goed staat opgesteld om als onderdeel van het kerncurriculum invulling te geven aan het toekomstig funderend onderwijs. Om die rol te vervullen moet de ingezette koers ook in de praktijk kunnen worden waargemaakt. Dat is nu om al genoemde redenen onvoldoende het geval. Daarom doet VONKC op drie terreinen aanbevelingen voor verbetering en heroriëntatie. Daarbij gaat het om: creëren van heldere kaders, vergroting van draagvlak en betrokkenheid en verbetering van de vakbekwaamheid van de groepsleerkrachten en leraren.

2.1. *Heldere kaders*

- 2.1.a Er is voor het vak dans - net als voor de andere kunstvakken - een doorlopende leerlijn van het primair onderwijs naar het voortgezet onderwijs. Deze is ingebed in tussen po en vo afgestemde leerplankaders waarvan vakinhoudelijk de grove onderlijn is: funderend in het primair onderwijs, breed in de onderbouw, verdiepend (CKV) en specialiserend in de bovenbouw. Artistiek en pedagogisch-didactisch is de lijn het vormgeven van een creatief proces.
- 2.1.b De doorgaande lijn tussen po en vo biedt zicht op voor het vak dans geschikte manieren van toetsing en beoordeling. Deze maken, afgestemd op de leeftijd van de leerlingen, de vorderingen zichtbaar die leerlingen op het gebied van dans moeten kennen en kunnen. Naast het toetsen van praktische vaardigheden maakt kennis van de vakinhoud (bijvoorbeeld van dansstijlen, danspatronen etc.) hier deel van uit. Zowel in Nederland als internationaal is de laatste jaren op dit gebied veel inzicht en ervaring opgedaan, met name op het gebied van assessment en self-assessments. De wens is de kennis en inzichten te bundelen en te gebruiken voor de ontwikkeling van methodiek(en) die zowel in het po als in het vo toepasbaar zijn en draagvlak hebben. Ook het werken met –ontwikkel- portfolio's verdient aanbeveling.
- 2.1.c De kerndoelen voor het leergebied Kunst zijn herijkt en de breuk tussen po en vo in de huidige kerndoelen is opgeheven. De kerndoelen geven op een concreter niveau koers aan wat leerlingen moeten kennen en kunnen en zijn sturender als het gaat om het procesgerichte karakter van de kunstvakken.
- 2.1.d Het vak dans in het po en vo levert een herkenbare en op eigen vakspecifieke kenmerken gefundeerde bijdrage aan vakoverstijgend onderwijs, zowel binnen de kunstvakken als daarbuiten. Het idee is dat vruchtbare kruisbestuiving met andere vakken alleen mogelijk is op basis van kennis en expertise van het vak-eigene.
- 2.1.e Gemiddeld wordt per leerjaar minimaal drie lessen, 150 minuten per week in het kerncurriculum besteed aan het leergebied Kunst. Scholen bepalen zelf hoe ze de beschikbare tijd per vak over de schoolloopbaan verdelen en leggen dit vast in het schoolplan.

2.2 *Het vak dans heeft draagvlak en scholen - directie en leraren - voelen zich betrokken*

- 2.2.a Scholen hebben een visie op de betekenis van het vak dans - en de kunsten in het algemeen - voor de ontwikkeling van de leerling. Alleen dan kunnen ze een bewuste keuze maken over de verankering van dans binnen het curriculum.
- 2.2.b Visie en keuzes zijn verwoord en vastgelegd in het schoolplan, bij voorkeur in het cultuurbeleidsplan.
- 2.2.c Draagvlak is gebaat bij een goed functionerende hulpstructuur op schoolniveau, zoals onder meer de inzet van ICC-ers / cultuurbegeleiders in het po en cultuurcoördinatoren in het vo. Een nuttig hulpmiddel voor het po dat de kunstvakverenigingen voorstellen is DIKO - Digitaal Instrument Kunstzinnige Oriëntatie. Het doel van dit instrument - dat nog in een ontwikkelstadium verkeert - is om op klasniveau eenvoudig en digitaal de voortgang van het werken met leerlijnen, te registreren, en dit op schoolniveau te delen, te bespreken, te evalueren en bij te stellen.¹⁷

2.3 *Scholen zijn vakbekwaam*

Wezenlijk voor de toekomst van het vak dans in po en vo en de bijdrage van het vak aan vakoverstijgend onderwijs, is de erkenning dat op dit moment in scholen de deskundigheid en bekwaamheid onvoldoende is voor proces- en competentiegericht onderwijs. Hoewel dit voor po en vo verschillend ligt, geldt voor beide dat curriculumherziening in de gewenste richting niet denkbaar is zonder gelijktijdige bezinning op de vereiste kwalificaties en personele betekenis ervan. Daarom wordt gewenst dat:

- 2.3.a In het po zijn naast groepsleerkrachten, ook vakspecialisten dans en vakdocenten dans werkzaam die kennis hebben van hoe een procesmatige vakdidactiek kan worden ingezet in een dansles. Deze vakspecialisten en vakdocenten werken bij voorkeur in dienst van de school (of in een bovenschools (bestuurs)verband van scholen) en functioneren in het team. Zo kan binnen het vak en tussen de vakken gewerkt worden aan vormen van co-teaching of co-creatie.
- 2.3.b Het toeleidend onderwijs – de lerarenopleidingen - beter is afgestemd. Studenten van de kunstvakdocentenopleiding zijn gericht opgeleid voor het vak dans in een leerplankaderverband. Zij zijn uitgerust met kennis en vaardigheden om dans vakoverstijgend te ontwerpen en aan te bieden. Als ze eventueel niet in dienst zijn van de school, zijn ze getraind in vraaggestuurd samenwerken met een school. Groepsleerkrachten zijn deskundiger geworden omdat de pabo's beter toegerust zijn voor coaching van een creatief proces, en/of ze hebben een nascholing gevolgd voor 'vakspecialist dans' waarin leerplankundige ontwerpcompetenties aan bod zijn gekomen.
- 2.3.c Meer specifiek wordt - als het gaat om de vereiste competenties van groepsleerkrachten/vakdocenten voor toekomstig onderwijs in po en vo - aandacht gevraagd voor coachend lesgeven: het vermogen een creatief proces te starten en te begeleiden, en voor de integratie van (digitale) technologie in het vak.

3. *Belangrijke ontwikkelingen de samenleving in relatie tot het vak dans*

In de inleiding van dit document is al veel gezegd over de relevantie van dans voor individu en samenleving. Op deze plaats willen we daar nog het volgende aan toevoegen:

De toegenomen diversiteit van de samenleving kleurt ook de scholen. Vanuit sommige culturen behoort dans tot een vanzelfsprekend onderdeel van het leven terwijl vanuit andere culturen /

¹⁷ DIKO: Dit instrument stelt scholen op schoolniveau in staat het beleid, de aanpak, investeringen in deskundigheidsbevordering te bespreken en evalueren en maakt het groepsleerkrachten/vakspecialisten/vakdocenten mogelijk om van elkaar te leren, ervaringen en lessen te delen en op elkaar af te stemmen.

geloofsovertuigingen er restricties gelden. Dans kan een verbindende waarde hebben. Urban dance geldt binnen de danseducatie al als een goed voorbeeld hiervan.

Dans is een goede tegenhanger in een wereld waarin mensen minder bewegen en het virtuele het fysieke meer vervangt. Dans kan een belangrijke bijdrage leveren aan fysiek en emotioneel welbevinden. Recent neurologisch(brein-)onderzoek laat daarnaast zien dat beweging in het algemeen, maar ritmisch bewegen (op muziek) in het bijzonder, van groot belang is voor een gezonde psychische en fysieke opvoeding.

De technologisering biedt kansen voor het vak dans. Er komt steeds meer dansmateriaal via het smartbord de klas binnen. Hoewel dit niet de ervaring van het zien van een live dansvoorstelling vervangt is het een waardevol hulpmiddel dat lessen dans in de klas aantrekkelijk en interessant maakt.

4. Samenhang binnen het leergebied / andere vak- en leergebieden

In het voorgaande is al veel gezegd over het belang van meer samenhangend en vakoverstijgend onderwijs. Hoewel in allerlei varianten scholen nu al stappen in deze richting zetten, is op dit gebied zeker nog een wereld te winnen. Het maakt het onderwijs effectiever (leerlingen leren beter en dieper in samenhang), efficiënter (curriculumtijd wordt beter benut) en aantrekkelijker en interessanter, zowel voor leraren als voor leerlingen. Verantwoord samenhangend onderwijs dat zowel de streefcompetenties van de afzonderlijke vakken als van het gezamenlijk overstijgend vak/thema in de gaten houdt, vergt ontwerpcompetenties waar de scholen nu vaak niet over beschikken. Hiervoor is de komende tijd veel aandacht nodig, van scholen en docenten die hiervoor ruimte, tijd en samenspraak met deskundigen - en dus budget - nodig hebben. Het eerst voor de hand liggend is te werken aan meer samenhang met de andere kunstvakken, zonder daarvoor het discipline-eigene op te geven.¹⁸ Aangrijpingspunt voor het ontwerp van samenhangend kunstonderwijs is mogelijk op alle niveaus van materie, vorm en betekenis. Denk bijvoorbeeld aan overeenkomsten in vormgevingscomponenten (lijnen, patronen) of ontwerpcomponenten (balans, spanning, symmetrie, harmonie, ruimte, volume, contrast). Een belangrijk voordeel van samenhangend kunstonderwijs, zowel in het po als het vo, is dat het sneller en beter de proces- en competentiegerichte vorm van onderwijs inslijpt die gemeenschappelijk is in alle kunstvakken. Dans kan ook goed samengaan met niet-dansspecifieke inhouden. Leerlingen leren dat eenzelfde vraagstelling of opdracht vanuit meerdere perspectieven benaderbaar is. De open, explorerende, onderzoekende leerhouding, *het anders leren zien*, die in de kunstvakken getraind wordt, geldt op dit moment in bedrijven en organisaties als een belangrijke competentie voor professioneel functioneren.

5. Doorlopende leerlijnen

In het voorgaande is het belang van doorlopende leerlijnen voor het vak dans reeds sterk benadrukt. Gepleit is voor zowel horizontale als verticale leerlijnen binnen een leerplanachtige omgeving van het hele kunst domein voor po en onderbouw vo. Doorlopende leerlijnen geven het vakeigene van dansonderwijs structuur; ze specificeren wat het vak dans leerlingen van 4-14 jaar biedt aan kennis en vaardigheden en welk doel dat dient; en bedden dit in in een meer overstijgend kader van het leergebied Kunst. Het is de overtuiging van VONKC dat zo'n fundering de kwaliteit van het dansonderwijs in scholen versterkt en het behalve efficiënter ook motiverender maakt, voor leerlingen en voor leraren. Zo'n structuur is bovendien vereist voor heldere en transparante afwegingen en motieven voor integratie van het vak dans met andere vak- en leergebieden op schoolniveau.

VONKC, 21 december 2017

¹⁸ Hagenaars, P., Hoorn, M. van, Hermanussen, M. (2016). *Enquête Leerkrachten PO & Kunstvakdocenten VO over het Eindadvies Platform Onderwijs2032. In opdracht van de kunstvakverenigingen VONKC, VLS, BDD en NBDO.* Tilburg.